

Geef de Nederlandse Rockefeller de ruimte

Kunstwereld moet zich openstellen voor particuliere investeerders

Nu de overheid op kunst bezuinigt, dienen andere geldbronnen aangeboord te worden. Particuliere investeerders, fondsen en bedrijven kunnen het gat vullen dat de overheid laat vallen. Daartoe moet de kunstwereld dan wel haar naar binnen gerichte, haast autistische stellingen verlaten en zich openstellen voor buitenstaanders en nieuwkomers.

Kunst hoort van oudsher tot de zachte kwaliteiten van een maatschappij. Het is wrang dat juist nu de samenleving stellingname vraagt over grote thema's als identiteit, het eigene en het vreemde of het bestaande en het nieuwe, de kunstfinanciering onder druk staat en de overheid terugtreedt. Tegelijkertijd wordt pijnlijk merkbaar dat de kunstwereld te weinig investeert in de private sector, de traditionele netwerken van notabelen en geldschieters, en het bedrijfsleven. Juist wanneer de overheid als belangrijkste financier bezuinigt, zou de kunstwereld moeten kunnen terugvallen op beschaafd koopmanschap en burgerzin.

Ondersteuning van de kunsten uit private middelen wordt in ons land onvoldoende benut en komt bij de financiering van de meeste instellingen pas op de tweede plaats. Een van de redenen is dat het verkrijgen van overheidssubsidies steeds meer tijd vergt van stafmedewerkers, directie en boekhoudkundige afdelingen. De focus op subsidie zorgt ervoor dat de aandacht naar alternatieve geldstromen op de achtergrond blijft. Welke Nederlandse instelling heeft bijvoorbeeld een afdeling **Development**, waar niets anders wordt gedaan dan het binnenhalen van geld?

Ondertussen draait elders de wereld op volle toeren door. 'Het compleet verbouwde MoMA in New York belichaamt Amerikaanse waarden die de laatste tijd minder courant lijken: smaak, fantasie, durf, optimisme en ingetogen burgerzin', schreef **NRC Handelsblad** op 19 november 2004 ter gelegenheid van de heropening van het Museum of Modern Art. Het komt me voor dat niet één van deze 'Amerikaanse waarden' een rol speelt in ons land. Men zal ze vergeefs zoeken in de vele nota's, beleidsnotities en subsidiebeschikkingen. En dat is jammer. Natuurlijk, New York grotsiert in de miljonairs, maar wij hebben ook niet te klagen. Het aantal vermogenden in ons land is nog nooit zo hoog geweest als nu. Maar welke Nederlandse kunstinstitutionen

heeft een strategie om deze groep aan zich te binden? En, omgekeerd, identificeren de welgestelden van tegenwoordig zich nog wel met de kunstinstellingen, vaak opgericht in een ver verleden?

De babyboomgeneratie is de eerste lichting die niet automatisch bij een kerk of stroming thuishoort en ontbeert daarmee de vanzelfsprekende verplichting die bij zijn of haar klasse past. Van de vijfhonderd rijkste Nederlanders, althans volgens de opgave van het maandblad **Quote**, is slechts een handvol bekend in de kunstwereld. Sommigen kopen kunst, nog minder noemt zich verzamelaar en slechts een enkeling staat bekend als begunstiger of zelfs mecenas. Kunst en maatschappelijke status zijn niet langer automatisch aan elkaar verbonden.

De overheid heeft veel te leren Ligt in de VS het primaat bij de private sector, in Nederland vormt de overheid de grootste financier van de kunsten. **The best of both worlds** zou een ideale situatie opleveren, waarbij ik vermoed dat de private sector daar meer voor openstaat dan menigeen denkt.

Subsidie zou niet de dekking van een tekort moeten zijn, maar een stimulus om beleid te ontplooien

Bij gemeenschappelijke financiering doemt gelijk de vraag op van gedeelde verantwoordelijkheid. Maar ook van invloed, en juist hier heeft de overheid nog veel te leren. Om te beginnen zou er een mentaliteitsverandering moeten plaatsvinden waarbij de betekenis van subsidies opnieuw gedefinieerd dient te worden. Subsidie zou niet de dekking van een tekort moeten zijn, maar een stimulus om beleid te ontplooien. Het subsidiebeleid is tegenwoordig tot in detail gereguleerd en wordt **gemanaged** door **controllers**. Subsidie wordt gemeten naar meetbare doelen, nut en efficiency.

‘De Kunsthal is onberekenbaar’, schreef ik onlangs als reactie op een rapport van de Rotterdamse Rekenkamer waarin nut en noodzaak van overheidssubsidies werden gemeten. Stimuleren of sturen, dat is hier de vraag, waarbij het liefst de gebaande paden bewandeld moeten worden. Ons land gaat zo langzamerhand ten onder aan de door allerlei regels geformaliseerde normen en waarden. Met de verzakelijking van het ambtenarenkorps is het er niet per definitie beter op geworden, zo lijkt het. Kunstinstellingen scheppen, beleidsmanagers rekenen. Aan de hand van vastgestelde doelen, prestatiecontracten en verplichtingsmodellen pretendeert de overheid zich ‘de tucht van de markt’ aan te meten. Achter deze façade van **Wichtigmacherei** schuilt slechts verschraling. Het huidige overheidsbeleid is ondanks de goede bedoelingen terechtgekomen in een vreemde paradox: men benoemt overal voortvarende managers met een zakelijke inslag, die vervolgens ieder risico uit de weg gaan.

Er is geen gebrek aan geld, er is een gebrek aan durf

Echter: de not-for-profitsector, de overheid en zeker de kunstwereld zijn in grote mate, letterlijk, onberekenbaar. De kunsten kunnen alleen floreren wanneer er risico wordt genomen, en dat vraagt om stellingname, individueel leiderschap en uitgesproken keuzes. Hier ontbreekt het helaas vaak aan. Kenmerkend is het gebezigde jargon in de beleidsstukken, waar gesproken wordt van ‘het inlopen van achterstanden’, ‘aansluiting bij internationale ontwikkelingen’, bijsturen, aansturen en deltaplannen. Er is geen gebrek aan geld, er is een gebrek aan durf. Het is opvallend hoe de dynamiek van het kunstbedrijf in ons land gaandeweg is ingetoomd door steeds

verder gaande regelgeving en de angst om risico te durven nemen. Artistieke en financiële risico's zijn dezer dagen een gruwel voor beleidsbedenkers.

De Nederlandse volksaard kent vanouds een opvallende voorkeur voor zekerheden boven avontuur. Zo is het hoogste gebouw van dit land van een verzekeringsgigant (Nationale Nederlanden), en is het aantal verzekeringen per hoofd van de bevolking nergens zo hoog als hier.

We zijn er groot mee geworden. De eerste multinational ter wereld, de Verenigde Oost-Indische Compagnie, was immers gestoeld op risicospreiding. In plaats van alles te investeren in één schip, participeerden de Hollandse kooplui in aandelen, verdeeld over meerdere schepen.

Onontgonnen terrein Wie spreekt over kunstbeleid bedoelt in de meeste gevallen de verdeling van subsidiegelden van rijk en gemeenten. Gesproken wordt zelfs over hét kunstbeleid. Natuurlijk, het rijk en de lagere overheden zijn belangrijke financiers en daarmee een richtinggevende factor voor het Nederlandse kunstbeleid, maar de overheid is allang niet meer de enige die bepaalt hoe de Nederlandse kunstwereld functioneert. Kwantitatieve gegevens ontbreken, maar een derde geldstroom uit fondsen, bedrijfsleven en particuliere hoek is de laatste jaren sterk gegroeid en zal naar verwachting verder toenemen.

Zo zijn de recent gepubliceerde adviezen met betrekking tot de cultuurplanperiode 2005-2008 over 'hét kunstbeleid' wederom eenkennig geformuleerd en gaan ze voorbij aan de veranderende positie van de subsidiërende overheid zelf. Alleen al door de sterke groei van een derde geldstroom zullen de functie en betekenis de eerstvolgende cultuurplanperiode wijzigen. Grote bestaande fondsen als het VSB fonds, het Prins Bernhard Cultuurfonds, Fonds 1818, nieuwe fondsen als de VandenEnde Foundation of de Stichting Van Leeuwen Van Lignac vormen inmiddels een substantiële ondersteuning die op zorgvuldig gekozen wijze de kunstwereld ondersteunen. Naast deze algemeen bekende fondsen is de afgelopen jaren een ware hausse aan lokale, kleinschaliger en zeer specifieke fondsen en stichtingen ontstaan. Werden deze vanouds door plaatselijke notabelen uit generositeit of burgerzin gerund, inmiddels beschikken zij over professionele medewerkers en bestuursleden die weten wat ze willen. Wat opvalt is dat deze fondsen vaak in hun doelstellingen exact aangeven welke rol zij (willen) spelen en naast de eigen middelen van een instelling en overheids-subsidies kunnen aanvullen en versterken.

Deze zich sterk ontwikkelende geldstroom komt dus naast bestaande geldstromen, niet in plaats van. Wie de adviezen van de Raad voor Cultuur, de Rotterdamse Kunststichting of Amsterdamse Kunstraad doorleest, valt op dat deze ontwikkeling nauwelijks wordt onderkend. Over de relatie van de overheid en het zich sterk ontwikkelende particulier initiatief en de rol die fondsen hierin kunnen spelen, bestaan nageen ideeën. Over sponsoring wordt slechts in algemeenheden gesproken, zonder dat er een langetermijnvisie wordt ontwikkeld. Onduidelijk is of de overheid een sturende rol wil blijven spelen of dat zij zich voortaan positioneert als stimulator. Afstemming door middel van **matching funds**, of financiële prikkels, waarbij een overheid bijspringt al naar gelang de zelf gegenereerde middelen (**double your money**), zijn in het Nederlandse kunstbeleid nog onontgonnen terrein. Wel is een voorzichtig begin gemaakt met fiscale mogelijkheden die legaten en schenkingen, bij leven of testamen-

De overheid is allang
niet meer de enige die
bepaalt hoe de
Nederlandse kunstwereld
functioneert

tair bepaald, aantrekkelijker moeten maken. Hier valt echter nog veel te winnen en het is zaak voor zowel overheid als individuele instellingen hiermee vroeg te beginnen.

Prioriteiten en plooirokken Kunstinstellingen als musea zijn van oorsprong een 'red-ink business' en het mag een wonder heten dat de maatschappij dat eeuwenlang heeft getrotseerd. Nu de subsidiërende overheid bezuinigt en een demografisch bepaalde geldstroom van particulieren zich aandient, komt het er meer dan voorheen op aan duidelijkheid te scheppen. Musea bijvoorbeeld moeten nu meer dan ooit hun bestaansrecht aangeven. Het aantrekkelijk presenteren van tentoonstellingen, evenals beheer en behoud en het jarenlang restaureren van een uniek erfstuk horen daar bij. Het ene is sexy, het andere niet. Kinderen en allochtonen (interculturelen, volgens de laatste terminologie) hebben vooralsnog een grote **earning capacity**. Een degelijk overzicht van een weinig bekende kunstenaar daarentegen is lastiger te financieren. Bestuurders dienen zich dit te realiseren, maar moeten het museum zelf de keuze gunnen prioriteiten aan te geven.

De kunstwereld vormt een tamelijk naar binnen gericht, haast autistisch geheel dat krampachtig reageert op buitenstaanders of nieuwkomers. Zo wordt de maatschappelijke elite, financieel geslaagd maar minder zeker in de wereld van de kunst, regelmatig onheus bejegend. Geniet men massaal van Breitner, Vivaldi of impressionisten? Plooirokkenkunst, in de ogen van de gezagdragers in de kunstwereld. Stichters, schenkers en sponsors wordt zo schrik aangejaagd. Het polemisch verbond van kunstprofessionals en moderne kunstedkundigen heeft zich inmiddels mijlenver verwijderd van de argeloze kunstliefhebber. De particulier met de vaak behoudende smaak is in het vaststellen van het kunstbeleid naar de achtergrond verdwenen. Het verwaarlozen van traditionele netwerken, het verambtelijken van de gifrelatie en het formaliseren van allerlei regelgeving hebben met name de kunstmusea in een isolement gebracht. Goedwillende particuliere schenkers worden meewarig bejegend. Beschaafd koopmanschap en 'burgerzin' worden tegenwoordig niet automatisch gewaardeerd en lijken voltooid verleden tijd. Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk wanneer publieke persoonlijkheden als Abraham van Leeuwen (Prins van Lignac) of Joop van den Ende op eigen initiatief een onafhankelijk fonds stichten.

Kunst aan het subsidie-infuus Het is opvallend hoezeer de gesubsidieerde sector zich heeft laten meevoeren door de politieke modes. De overheid leek jarenlang een betrouwbare geldgever, maar heeft de kunstwereld met haar subsidie-infuus volledig afhankelijk gemaakt. Wanneer het goed gaat, wordt er in de kunsten zelden geïnvesteerd; pas als het slecht gaat, wordt over investeren nagedacht. Deze paradox is kenmerkend voor de gesubsidieerde sector. Bovendien wordt van de culturele wereld steeds meer verwacht. Zo moeten musea ook een rol spelen in **city marketing**, sociale integratie, inburgering en educatie, zonder dat daarbij extra gelden beschikbaar komen. Het museum dient vele belangen, pas op de laatste plaats die van de kunst en het publiek.

Voor wie de cultuurpolitieke thema's van de afgelopen jaren volgt, is dat niets nieuws. De kunstsector wordt telkens opnieuw achter veranderende, soms zelfs tegenstrijdige, doelen gejaagd: het ene moment gaat het om internationaliseren ('de wereld

in'), een volgend moment staan alle troeven op participatie ('de wijk in'). Uit de kunstwereld worden ondertussen nota's geproduceerd die de geldverstreckende overheid gunstig moeten stemmen: Het museum als school of Het museum als vliegend tapijt heet het dan.

De overheid moet, meer dan ooit, aangeven wat haar deel is. De onlangs gevoerde discussie over de kunstenplannen in de grote steden en het rijk was daarvoor niet erg bevorderlijk. Schrijnend was bijvoorbeeld het Fotografie Museum Amsterdam (FOAM) dat, kort na de enthousiaste oprichting en succesvolle beleid (ook in het genereren van private gelden) door zowel de stad Amsterdam als het rijk werd afgebrand. Instellingen, overheid en adviseurs vlogen elkaar in de haren, waardoor potentiële schenkers en sponsors werden afgeschrikt en het gevoel kregen met hun giften de tekorten van de overheid aan te vullen in plaats van iets mogelijk te maken waarmee zij zich kunnen identificeren. Om in de toekomst het rendement uit de verschillende geldstromen te optimaliseren, is afstemming dringend gewenst.

Wim Pijbes is directeur van de Kunsthal Rotterdam